

בלפאסט וירושלים – הקונפליקט כיסוד המציאות

שלמה פרלה

הבונה עולמות ומחריבן. וכפי שאי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסקי, כמאמר התלמוד בסוף מסכת קידושין¹, כך אי אפשר לו לעולם בלא שלום ובלא קונפליקט. אשרי דורשי השלום ואשרי המלמדים ידיהם למלחמה.

דברים אלה אני מעלה על הכתב על רקע המשא ומתן על עתידה של ירושלים, על רקע הידיעות בדבר הסיכון להתלקחות מחודשת בצפון אירלנד, וכנגד מאמרו של שמעון פרס ב"הארץ" בסוף דצמבר האחרון תחת הכותרת "העולם פושט מדיים" (23.12.1999), שבצירוף מקרים פורסם בימים של בין תקוה לשברה בתהליך השלום בצפון אירלנד. ימים אחדים לאחר פרסום מאמרו של פרס התברר שהסכם סטנדרמונט השביר, שהחל להתגשם בראשית דצמבר 1999, עלה על שרטון רציני, בעיקר בשל סירובה של המחתרת האירית ה-IRA להתפרק כליל מנשקה. במידה של אידיאליזם נאיבי טוען פרס כי המזרח התיכון נזקק למתכונת כמו נאפט"א או השוק האירופי המשותף על מנת למנוע מלחמות. כפי שעלה הניסוי יפה בצפון (ובמרכז) אמריקה ובאירופה, כך יהא המזה"ת פנוי ממלחמות אם ייווצר בו שיתוף פעולה כלכלי בין המדינות. "נתאר לעצמנו שבמקום לחיצת ידיים של שניים (ישראל וסוריה) תהיה לחיצה של 20 נציגים – כמעט כל נציגי ארצות המזה"ת. למחרת מעמד כזה ייווצר מזרח תיכון חדש...". שתי הדוגמאות שמביא פרס אינם משקפות מצב הדומה לזה שבמזה"ת או במקומות אחרים בעולם. המאפיינים ההיסטוריים ביחסי גרמניה-צרפת או צרפת-בריטניה שונים באופן מהותי מיחסי ישראל-ערב, ובוודאי שאין להשוות את היציבות הצפון אמריקנית ללבה המזרח-תיכונית הרוחת. מבלי להיכנס לפרטי ההבדלים הבסיסיים, בין המשלים לנמשל, נאמר כי התזה של פרס המשתקפת בכותרת מאמרו היא מופרכת מעיקרה. הכלל הוא שהעולם אינו פושט מדיים. נכון שבעתיד הנראה לעין חלפה לה הסכנה של מלחמה בינושית גלובלית. אך

ספרות העברית מימי התלמוד ועד משה הס מופיע הביטוי "רומי וירושלים" כצמד מושגים המבטא דיכוטומיה תרבותית ורוחנית. במאמר זה מוצע להטביע את הביטוי "בלפאסט וירושלים" כמבטא מצב מהותי אוניברסלי. זהו המצב הקונפליקטואלי המאפיין את המציאות כולה: הקוסמית, האנושית, וההיסטורית.

מעשה בריאת העולם נתפס כאקט קונפליקטואלי ביסודו, הן במושג הדתי והן במושג החילוני-מדעי. השמים התנ"כיים נוצרו מן המאבק בין האש והמים. מאז המפץ הגדול, המציאות הטבעית היא התנגשות בין אטומים. קין והבל, ראשוני היילודים, יוצרים את הקונפליקט החברתי הראשון, ואילו אביהם מולידם, אדם, מצוי בתוך קונפליקט קשה עם עצמו שהרי מתרוצצות בו, כך על-פי מדרשי חז"ל, יסודות זכריים ונקביים, וכן הוא ראשון המתפתלים בדילמה מוסרית.

הניסיון הראשון של בני אנוש ליצירת הרמוניה בינלאומית באמצעות הקמת פרויקט משותף, מגדל בבל למשל, היווה מרד נגד המהות הקונפליקטואלית של העולם. היה זה, אכן, מרד חסר כל סיכוי הרמוני. כמו אושר וכמו שלום הפורצים אל החברה האנושית ואל הפרט לפרקי זמן קצרים: כהופעתם, כך העלמותם. זוהי אף תמצית הווייתם, בהיות ערכם תלוי בנדירותם.

מלחמת מאת השנים בין הערבים והיהודים בירושלים ומלחמת מאת השנים (ולא שלושים שנה כנוצר בשגרת הכרוניקה העיתונאית) בבלפאסט הן סמל הסיזיפיות של המאמץ האנושי ליצירת הרמוניה בינלאומית. אין לזלזל בכנותם של עמים ומנהיגיהם הדורשים שלום, כפי שאין לתמוה על הילד הבונה ארמונות תול וסותרן, ועל הקבי"ה

¹ ד"ר שלמה פרלה הוא מרצה ליחסים בינלאומיים. זהו פרסומו הראשון בנתיב.

¹ בבלי, מסכת קידושין, דף פ"ב ע"ב ב' : "אי אפשר לעולם בלי בסם (בושם) ובלא בורסקי, אשרי מי שאומנותו בסם, ואוי לו מי שאומן נותו בורסקי".

במקומה גוברים ומתפשטים המלחמות האתניות, וכן לא חלפה לה סכנתן של מלחמות אזרחיות.

העולם אינו פושט מדים

מערכת הבינלאומית הדו-קוטבית בתקופת המלחמה הקרה היתה מעצם טבעה גורם מרסן. המלחמות היו מבוקרות ומתועלות בהתאם לאינטרסים של שתי מעצמות העל. הפרמטרים של הקונפליקטים הבינלאומיים היו ברורים. גוג ומוגוג עמדו משני צדי המתרס, וכיוון שחששו מהשמדה הדדית שלחו את נעריהם לשחק לפניחם, אך הקפידו על כך שהנערים ישובו הביתה בזמן. קריסת המערכת הדו-קוטבית שחררה לחופשי את החלקיקים שמהם היתה ההיסטוריה בנויה תמיד: פרטיקולריזם אתני, קנאות דתית ולאומנות. בחבר המדינות למשל, כמו גם בבלקן, הפכו עסקנים של המפלגה הקומוניסטית לציפיים שבטיים המבקשים לבנות מחדש את הזהות האתנית של השבט.

גם אפריקה, שבניה הספיקו להתבשם לתקופה קצרה מאוירת התקופה הבתר-קולוניאלית, שבה אל חיקה המוכר של ההיסטוריה.

סטפן מוריסון, מנהל מחלקת אפריקה של המרכז ללימודים אסטרטגיים בינלאומיים בושינגטון, טוען כי אפריקה נמצאת בתנאים קשים יותר מאשר בעבר, ומצב זה אך יחריף בעתיד. רק 8 מתוך 48 מדינות אפריקה שמדרום לטהרה מאמצים את עקרונות הפלורליזם, וגם מדינות אלה חלשות מבחינת מערכות השלטון שלהן. במידה מסוימת כבר ניכרת נסיגה כאשר שתי מדינות, שהיו בעלות אוריינטציה מערבית מבחינת הנהלים הפוליטיים שלהן ומבחינת כלכלת שוק שרווחה בהן – חוף-השנהב וקניה – נתונות בשנים האחרונות במצב של חוסר יציבות. לפי נתונים אמריקניים מסתובבים בניירובי 100,000 ילדי רחוב – מצב נוח ליצירת כנופיות אלימות שינוצלו על ידי ברוני מלחמה. אכן, כבר כיום כמחצית ממדינות אפריקה שמדרום לטהרה נתונות בסכך של סכסוכים פנימיים או חיצוניים. ב-1998 זכו שליטי אתיופיה ואריתריאה למחמאות מהממשל האמריקני על היותם מבשרי שלום. מאז הם כבר הספיקו לגרום את עמיהם למלחמה. המלחמות באפריקה אינן אידיאולוגיות אלא נובעות מיריבויות אתניות ומתחרות על שליטה במשאבי טבע יקרים, ועל כן סכסוכים אלה גוררים התערבות שכנים.

אפריקה, למצער, איננה פושטת מדים

אסיה נראית היריבות רבת השנים בין הודו לפקיסטן רחוקה מפתרון יותר מאשר אי פעם, ומדינה לא מדינה כאפגניסטן תמשיך לשמש זירה לשחיטה הדדית בין קבוצות שונות שאינן יכולות להסביר אפילו לעצמן את הרקע למעשיהן.

מוקד אחר שיהווה איום על שלום העולם הוא הקואליציה המתפתחת בין הלאומנות הסינית לבין האיטלס הפונדמנטליסטי. בעוד שמעצמות המערב אכן מצמצמות את היקף סחר הנשק ביניהן בשנים האחרונות,

מתפתחת תנועת סחר-נשק ערה ביותר בין סין למדינות האיטלס הפונדמנטליסטי. כיוון התנועה הוא בדרך כלל ממזרח לדרום-מערב, אולם גם בכיוון הנגדי קיימת תנועה. הנה, לדוגמה, קיבלה סין טילי סטינגר מפקיסטן.

עיון בנתונים המתפרסמים על ידי המכון ללימודים אסטרטגיים בלונדון מצביע על כך שבין 1985 ל-1998 חלה ירידה במונחים מוחלטים בתקציב ההגנה בעולם, אולם באזורים ובמדינות מסוימות עלו ההוצאות לנפש באופן ניכר וגדל מספרם של לובשי המדים.

שתי מדינות, החברות בנאט"ו אך בעלות יריבות הדדית – יוון ותורכיה, העלו את הוצאותיהן הצבאיות לנפש באופן ניכר בין 1985 ל-1998. הראשונה העלתה את הוצאותיה מ-334 דולר לנפש ל-524 דולר, והשנייה העלתה מ-65 ל-131. גידול מדהים היה במדינה אירופית אחרת, המהווה מוקד למתיחות ועימות בינעדת, זו פריסין שהוצאותיה הצבאיות לנפש עלו מ-186 ל-569 דולר באותן שנים, המהוות 5.5% מהתוצר המקומי הגולמי. שתי ארצות מוכות סכסוכים בקרן אפריקה הן סודן ואריתריאה (שהוזכרה לעיל). הראשונה העלתה את הוצאותיה הצבאיות לנפש מ-152 ל-377 דולר. אריתריאה הוציאה ב-1998 סכום עתק המהווה כ-36% מכלל התמ"ג שלה (לשם השוואה נציין כי הוצאותיה של ארה"ב ב-1998 בתחום זה היוו 3.2% מהתמ"ג).

באופן כללי חל גידול במספר לובשי המדים במדינות אירופה שאינן חברות בנאט"ו, במזרח התיכון, באסיה המרכזית והדרומית ובאפריקה. מכירות נשק אינן מתבצעות במחתרת, ללא רשות הממשלות. נהפוך הוא. הן חלק מאינטרס ממשלתי, וזה אמור לא רק לגבי מעצמה כמו רוסיה המבקשת להיפטר מעודפי נשק ישן, אלא בראש ובראשונה ממעצמות המערב ובראשן ארה"ב ובריטניה. ב-1999 הגיע היקף עסקאות הנשק בעולם ל-30.3 מיליארד דולר כשחלקה של ארה"ב היה 11.8 מיליארד דולר. לשם השוואה נציין כי רוסיה מכרה נשק בתקופה המקבילה בשווי 4.8 מיליארד דולר.

האיחוד האירופי הוא יצואן הנשק השני לאחר ארה"ב, כאשר במסגרתו מובילה בריטניה בהיקף המכירות. עובדה זו ראויה לציון במיוחד על רקע העידוד שהממשלה הבריטית העניקה לתעשיית ייצוא הנשק. ב-1998 פירסם ה"גארדיאן" הבריטי כתבת תחקיר שממנה עלה שמשרד המסחר והתעשייה הבריטי העניק סובסידיות ללקוחות נשק, ביחוד לעירק לפני הפלישה לכוויית, וערבויות לבנקים בריטיים על מנת שעסקאות נשק יצאו אל הפועל. הסובסידיות והערבויות הוענקו על ידי אגף הידוע בשם Exports Credit Guarantee Department. זהו אגף המיועד לעידוד הייצוא באופן כללי, אך ממחקר זה התברר שבין השנים 1981 ל-1993, עלה אחוז התמיכה של האגף ביצוא נשק מכלל התמיכה בייצוא הבריטי מ-5% ל-45%. גם בשלהי כהונתה של מרגרט תאצ'ר, כראש ממשלת בריטניה, היא דחפה לסבסוד מסיבי של יצוא נשק לסדאם חוסיין.

רוב יצוא הנשק של ארה"ב ובריטניה הוא למזרח התיכון, ואילו רוסיה וסין (שמכרה נשק ב-1999 בשווי 1.9 מיליארד דולר) מייצאות את הנשק שלהן למדינות אסיה ואפריקה. ראוי לציון כי ב-1999 החלה דרום-אפריקה להיות אחת מצרכניות הנשק הגדולות בעולם, וזה

לכשעצמו אומר דרשני. וכך, כאשר למעצמות יש אינטרס במכירת נשק, העולם עדיין איננו פושט מדים, וההיסטוריה היא עדיין בעיצומה ולא בסופה.

האירוע, המסמל בצורה הבולטת ביותר התפתחות זו באופי העימותים ביורה הבינלאומית, הוא התערבות כוחות נאט"ו בסכסוך בין קוסובו לסרביה. כמה שבועות לפני שארגון זה ציין חמישים שנה לקיומו, הוא יזם פעולה צבאית בפעם הראשונה בתולדותיו נגד מדינה ריבונית. ארגון זה, יציר המלחמה הקרה, הפעיל כוחותיו רק לאחר שזו גוועה. מארגון הגנה בתקופת המלחמה הקרה הוא הפך למכשיר של "ביטחון קיבוצי". אמנם, נכון שבמערכת הנוכחית החד-קוטבית הופיעה ארה"ב במקרים מספר כשומר המקוף של העולם, אך דווקא הקונפליקטים של העשור האחרון מצביעים על כך ששומר זה עושה עבודתו באורח סלקטיווי ביותר, ולא תמיד ניתן לחזות מתי הוא יפעל ומתי יעלים עין מהצדדים הנצים. אין האינטרס הלאומי של ארה"ב מחייב אותה להתערב בכל עימות או בכל הפרה בוטה של זכויות אדם. מדינת ענק זו אינה ששה לשפוך דם ודמים בכל מקרה, מה עוד שהסימנים עד הנה מצביעים על כך שבדרך כלל אין איום ממשי על האינטרסים החיוניים של מעצמה זו, אלא רק על אמנותה ויוקרתה. מצטייר פרדוקס, וזאת אמנם מציינים מחברי הדו"ח האחרון של המכון ללימודים אסטרטגיים בלונדון על המאזן הצבאי בעולם, שדווקא במערכת הנוכחית החד-קוטבית אין לארה"ב תמריצים רבים ליטול על עצמה תפקיד הגמונאלי.

גלובליזציה והנרקסיזם של השינויים המזעריים

ש ינויים במערכת הבינלאומית, תמורות פוליטיות וחברתיות, התפתחויות טכנולוגיות דרמטיות – כל אלה מומינים הגדרות מחדשות של מצבים אנושיים היסטוריים, אך אין הם מבשריה של מהות אנושית חדשה. האידיאלים והאוטופיה, מביט מדרשו של שמעון פרס, הרי נחלו כבר פעמיים מפלה ניצחת במשך המאה ה-20. ויליאם פאפף, מה"אינטרנשיונאל הראלד טריביון", מצטט את הסופר האנגלי נורמן אנגל, שכתב רב-מכר בשנת 1910 בשם "האשליה הגדולה", כי כלכלתן של המעצמות כרוכות כל כך זו בזו, ששום מלחמה נוספת תראה הגיונית. אכן, המעצמות האימפריאליסטיות, דאז, יצרו מערכת כלכלית כזו שאיננה פחות גלובלית מאשר היום. המאה ה-20, טוען פאפף, החלה בתנאי ביטחון קיבוצי מבשרי שלום יותר מאשר המצב בסופה. גם שתי ועידות השלום ב-1899 וב-1907, התקיימו בהאג על בסיס ההערכה שהמלחמה הפכה להיות ל"אפשרות לא פרקטית", כפי שציין יאן בלוך בספר קלאסי שכתב ושהשפיע על מנהיגי אירופה בזמנו. עם תום מלחמת העולם הראשונה ביקש וודרו ווילסון, נשיא ארה"ב, להביא גאולה לעולם על ידי יצירת סדר עולמי חדש, המבוסס על הגדרה עצמית של הלאומים. היתה זו אוטופיה מסוכנת (וכי איזו אוטופיה איננה מסוכנת?) שאך החישה פריצתה של מלחמה עולמית שנייה.

טעותם של פרס ושל מחשבי קצין כמותו היא בתפישת תופעות מערכתיות חיוביות, על-פי הכרתם, כמבשרות מגמות קבועות בעלות אינרציה חד כיוונית. הם מתנבאים על עתיד ארוך מתוך הסתכלות בהווה קצר. אין הם מבחינים בטבע הדיאלקטי המאפיין אירועים והתרחשויות מערכתיות חיוביות (כשליליות), דהיינו, בכך שזרעי הקונפליקטים העתידיים טמונים דווקא בערוגות הדשן של ההווה המבטיח. המעניין הוא שדו"ח SIPRI לשנת 1999 (Stockholm International Peace Research Institute) אכן פותח בהערכה של אדם רוטפלד, שהאיום החמור כעת לביטחון הבינלאומי הוא אי האפשרות לזהות את טיבן של ההתפתחויות הגלובליות.

הדימוי השכלי הרווח הוא לראות את הגלובליזציה כמבשרת פתיחתו של עידן חיובי מבטיח. כאשר התפתחות טכנולוגית מהירה, שיתוף פעולה כלכלי הדוק, שווקים פתוחים וניידות אוכלוסין מבורכת – אגב תהליך ממושך של גלובליזציה תרבותית, יצמצמו את הגורמים לפריצת מלחמות. תאמס פרידמן מ"הניו-יורק טיימס" מגדיר את הגלובליזציה כאינטגרציה של כספים, שווקים, וטכנולוגיה מתקדמת שמאפשרת הן ליחידים והן לתאגידים – כמו גם למדינות – לשלוח זרועות לקצווי תבל ביעילות כפי שלא היתה קיימת בעבר. עד כאן זוהי הגדרה אופטימית, אך הסיום מצביע במובלע על זרע הפורענות: "...ובדרך המולידה תגובת רתע קשה מצד אלה המאוימים או הנותרים מאחור".

ההיסטוריון תוקידידס² בן המאה ה-5 לפנה"ס בחיבורו "היסטוריה" כתב על "המלחמה הפלופונסית": "מחמת המריבות נפלו בחלקן של הערים צרות רבות וקשות, כמו שהיו ויהיו בעולם כל עוד טבעם של בני האדם יהיה כמות שהוא". ומהו טבעם של בני אדם בהקשר זה? מסביר תוקידידס כי "הכבוד, הפחד והאינטרס המה גורמי המלחמה". ואם אכן נכון הדבר, הרי קשה להניח שהעולם יפשוט מדים בעידן הגלובליזציה המעצימה את התחרות העצבנית, אגב היסטוריה של הישגיות, כאשר הבדל של שבריר שנייה במהירות המודם הוא הקובע גורלות. בעוד שבעידן המלחמה הקרה מקומו של המתרס היה מוגדר, הגושים היריבים ידעו מקומם משני צדיו והכירו האחד את זולתו, הרי שבעידן הגלובליזציה ידוע כי האויב אורב, אך אין ידועה זהותו. בקלחת התחרות הגלובלית יהיו כולם דרוכים, ובמצב של דריכות אין פושטים מדים.

המסגרת המצומצמת של מאמר זה אינה באה לתאר את מכלול הפולמוסים הבינלאומיים מאז תום המלחמה הקרה ולנתח את מאפייניהם, אלא רק להציב תבנית השוללת חיזוי אוטופי בהיותה מתעלמת מהמהות הקונפליקטואלית של החברה האנושית. היא מבקשת להדגיש שהקונפליקטים הבינלאומיים מהווים את האגינדה ההיסטורית, וכי יש סבירות שאף ירבו על רקע הגיון התרבותי והאתני של האנושות, ולנוכח הפער הכלכלי והקטוב ברמת החיים של קבוצות שונות. דווקא ההתפתחות הטכנולוגית המואצת, ומה שמכונה תהליך המודרניזציה של חברות העולם השלישי (אם עדיין נכון להשתמש במונח זה) תורמים להעצמת תודעת הפרטיקולריזם התרבותי והדתני בקרב דתות, עמים וקבוצות אתניות שונות. יש להבחין בין מודרניזציה למערביזציה. טכנולוגיה חדשה בתחום זה או

² תוקידידס, 480-460 לפנה"ס (בערך), גדול ההיסטוריונים היווניים. כתב על מלחמה זו בעקביות שנה אחר שנה והעיר: "רוב בני האדם מתרש" לים בחיפוש האמת (ו) העדיפו דברים ערבים לאוונ".

לכשעצמו אומר דרשני. וכך, כאשר למעצמות יש אינטרס במכירת נשק, העולם עדיין איננו פושט מדים, וההיסטוריה היא עדיין בעיצומה ולא בסופה.

האירוע, המסמל בצורה הבולטת ביותר התפתחות זו באופי העימותים בזירה הבינלאומית, הוא התערבות כוחות נאט"ו בסכסוך בין קוסובו לסרביה. כמה שבועות לפני שארגון זה ציין חמישים שנה לקיומו, הוא יום פעולה צבאית בפעם הראשונה בתולדותיו נגד מדינה ריבונית. ארגון זה, יציר המלחמה הקרה, הפעיל כוחותיו רק לאחר שזו גוועה. מארגון הגנה בתקופת המלחמה הקרה הוא הפך למכשיר של "ביטחון קיבוצי". אמנם, נכון שבמערכת הנוכחית החד-קוטבית הופיעה ארה"ב במקרים מספר כשטרם המקוף של העולם, אך דווקא הקונפליקטים של העשור האחרון מצביעים על כך ששטר זה עושה עבודתו באורח סלקטיווי ביותר, ולא תמיד ניתן לחזות מתי הוא יפעל ומתי יעלים עין מהצדדים הנצבים. אין האינטרס הלאומי של ארה"ב מחייב אותה להתערב בכל עימות או בכל הפרה בוטה של זכויות אדם. מדינת ענק זו אינה ששה לשפוך דם ודמים בכל מקרה, מה עוד שהסימנים עד הנה מצביעים על כך שבדרך כלל אין איום ממשי על האינטרסים החיוניים של מעצמה זו, אלא רק על אמינותה ויוקרתה. מצטייר פרדוקס, וזאת אמנם מציינים מחברי הדו"ח האחרון של המכון ללימודים אסטרטגיים בלונדון על המאזן הצבאי בעולם, שדווקא במערכת הנוכחית החד-קוטבית אין לארה"ב תמריצים רבים ליטול על עצמה תפקיד הגמונאלי.

גלובליזציה והנרקיסיזם של השינויים המזעריים

ש ינויים במערכת הבינלאומית, תמורות פוליטיות וחברתיות, התפתחויות טכנולוגיות דרמטיות – כל אלה מזמנים הגדרות מתודשות של מצבים אנושיים היסטוריים, אך אין הם מבשריה של מהות אנושית חדשה. האידיאליזם והאוטופיה, מבית מדרשו של שמעון פרס, הרי נחלו כבר פעמיים מפלה ניצחת במשך המאה ה-20. ויליאם פאפף, מה"אינטרנשיונאל הראלד טריביון", מצטט את הסופר האנגלי נורמן אנגל, שכתב רב-מכר בשנת 1910 בשם "האשליה הגדולה", כי כלכלתן של המעצמות כרוכות כל כך זו בזו, ששום מלחמה נוספת תראה הגיונית. אכן, המעצמות האימפריאליסטיות, דאז, יצרו מערכת כלכלית כזו שאיננה פחות גלובלית מאשר היום. המאה ה-20, טוען פאפף, החלה בתנאי ביטחון קיבוצי מבשרי שלום יותר מאשר המצב בסופה. גם שתי ועידות השלום ב-1899 וב-1907, התקיימו בהאג על בסיס ההערכה שהמלחמה הפכה להיות ל"אפשרות לא פרקטית", כפי שציין יאן בלוך בספר קלאסי שכתב ושהשפיע על מנהיגי אירופה בזמנו. עם תום מלחמת העולם הראשונה ביקש וודרו ווילסון, נשיא ארה"ב, להביא גאולה לעולם על ידי יצירת סדר עולמי חדש, המבוסס על הגדרה עצמית של הלאומים. היתה זו אוטופיה מסוכנת (וכי איזו אוטופיה איננה מסוכנת?) שאך החישה פריצתה של מלחמה עולמית שנייה.

טעותם של פרס ושל מחשבי קצין כמותו היא בתפישתם תופעות מערכתיות חיוביות, על-פי הכרתם, כמבשרות מגמות קבועות בעלות אינרציה חד כיוונית. הם מתנבאים על עתיד ארוך מתוך הסתכלות בהווה קצר. אין הם מבחינים בטבע הדיאלקטי המאפיין אירועים והתרחשויות מערכתיות חיוביות (כשליליות), דהיינו, בכך שזרעי הקונפליקטים העתידיים טמונים דווקא בערוגות הדשן של ההווה המבטיח. המעניין הוא שדו"ח SIPRI לשנת 1999 (Stockholm International Peace Research Institute) אכן פותח בהערכה של אדם רוטפלד, שהאיום החמור כעת לביטחון הבינלאומי הוא אי האפשרות לזהות את טיבן של ההתפתחויות הגלובליות.

הדימוי השכלי הרווח הוא לראות את הגלובליזציה כמבשרת פתיחתו של עידן חיובי מבטיח. כאשר התפתחות טכנולוגית מהירה, שיתוף פעולה כלכלי הדוק, שווקים פתוחים וניידות אוכלוסין מבורכת – אגב תהליך ממושך של גלובליזציה תרבותית, יצמצמו את הגורמים לפריצת מלחמות. תומס פרידמן מ"הניו-יורק טיימס" מגדיר את הגלובליזציה כאינטגרציה של כספים, שווקים, וטכנולוגיה מתקדמת שמאפשרת הן ליחידים והן לתאגידים – כמו גם למדינות – לשלוח וזרועות לקצווי תבל בעילות כפי שלא היתה קיימת בעבר. עד כאן זוהי הגדרה אופטימית, אך הסיום מצביע במובלע על זרע הפורענות: "...ובדרך המולידה תגובת רתע קשה מצד אלה המאוימים או הנותרים מאחור".

ההיסטוריון תוקידידס² בן המאה ה-5 לפנה"ס בחיבורו "ההיסטוריה" כתב על "המלחמה הפלופונסית": "מחמת המריבות נפלו בחלקן של הערים צרות רבות וקשות, כמו שהיו והיו בעולם כל עוד טבעם של בני האדם יהיה כמות שהוא". ומהו טבעם של בני אדם בהקשר זה? מסביר תוקידידס כי "הכבוד, הפחד והאינטרס המה גורמי המלחמה". ואם אכן נכון הדבר, הרי קשה להניח שהעולם יפשוט מדים בעידן הגלובליזציה המעצימה את התחרות העצבנית, אגב היסטוריה של הישגיות, כאשר הבדל של שבריר שנייה במהירות המודם הוא הקובע גורלות. בעוד שבעידן המלחמה הקרה מקומו של המתרס היה מוגדר, הגושים היריבים ידעו מקומם משני צדיו והכירו האחד את זולתו, הרי שבעידן הגלובליזציה ידוע כי האויב אורב, אך אין ידועה זהותו. בקלחת התחרות הגלובלית יהיו כולם דרוכים, ובמצב של זריכות אין פושטים מזים.

המסגרת המצומצמת של מאמר זה אינה באה לתאר את מכלול הפולמוסים הבינלאומיים מאז תום המלחמה הקרה ולנתח את מאפייניהם, אלא רק להציב תבנית השוללת חיזוי אוטופי בהיותה מתעלמת מהמהות הקונפליקטואלית של החברה האנושית. היא מבקשת להדגיש שהקונפליקטים הבינלאומיים מהווים את האגנדה ההיסטורית, וכי יש סבירות שאף ירבו על רקע הגיוון התרבותי והאתני של האנושות, ולנוכח הפער הכלכלי והקיטוב ברמת החיים של קבוצות שונות. דווקא ההתפתחות הטכנולוגית המואצת, ומה שמכונה תהליך המודרניזציה של חברות העולם השלישי (אם עדיין נכון להשתמש במונח זה) תורמים להעצמת תודעת הפרטיקולריות התרבותי והדתית בקרב דתות, עמים וקבוצות אתניות שונות. יש להבחין בין מודרניזציה למערביזציה. טכנולוגיה חדשה בתחום זה או

² תוקידידס, 400-460 לפנה"ס (בערך), גדול ההיסטוריונים היוונים. כתב על מלחמה זו בעקביות שנה אחר שנה והעיר: "ירוב בני האדם מתרש לים בחיפוש האמת (ו) העדיפו דברים ערבים לאוזן".

אחר, הנרכשת ואולי נקלטת על-ידי מדינה לא מערבית, איננה עוקרת מן השורש עיקרי תרבות, ערכים ומאפיינים מנטליים מסורתיים. היא כן מקנה להם כלי ביטוי אפקטיביים יותר להדגשת מאפייניהם האתניים הייחודיים.

תזה המסבירה התפתחות זו הציב סמואל הנטינגטון במאמר ב-Foreign Affairs מ-1993, ש"שוני בין תרבויות הוא המחולל את העימותים הארוכים והמסוכנים ביותר". מאפיינים תרבותיים הם מושרשים יותר ואינם נכנעים בקלות לתכתיבי פשרה כמו אינטרסים פוליטיים וכלכליים. משתמע מדבריו שהעימות על רקע אתני-תרבותי-דתי הוא כמחלה כרונית. יש לציין גם כי סכנת התלקחות מלחמות רבה יותר באזורים בהם היריבות הבין-דתית מתעצמת, לנוכח השוני האתני ויריבות שבטית מסורתית כגון בניגריה, קרן אפריקה, אינדונזיה והקווקז. סכנתן של התלקחויות כאלה היא גם בכך שמדינות שכנות בעלות קרבה אתנית-דתית לאחד מהצדדים הנצים עלולות אף הן להיגרר למלחמה.

יתרה מזו, מגמת האימפריאליזם התרבותי של מעצמות המערב ובייחוד של ארה"ב חוללה ריאקציה אנטי-מערבית בקרב התרבויות הלא-מערביות. האיטלם הפונדמנטליסטי, האמנות ההינדית, הפאן-סלוויזם המתעורר, התגברות של חיזוק מגמות "איברו-אמריקניות" באמ"ט, ניצני "האסיאניזציה" ביפן ואפילו מגמות שהתעוררו באוסטרליה להשתלבות כלכלית-תרבותית במזרח ודרום מזרח אסיה, כל אלה מצביעים על הדגשת הייחודיות התרבותית אל מול התזה הכוזבת בדבר גלובליזציה של ערכים.

במלחמת המפרץ קבע המלך חוסיין, בעל האוריינטציה המערבית המהוללת, כי מתקפת מעצמות המערב היתה מלחמה נגד כל הערבים וכל המוסלמים, ולא נגד עירק בלבד. דוגמה מאלפת לריאקציה האנטי-מערבית מהווה התחזקותו של הפונדמנטליזם האיטלמי במרוקו. מאז עלתו על כס המלוכה ביולי אשתקד מנסה מוחמד השישי להעביר תכנית רפורמה בת מאה סעיפים בנושא זכויות האישה, אך דווקא העובדה שתחת שלטונו התפשט חופש הביטוי, אפשר את קיומה של הפגנת ענק בהשתתפות של כחצי מיליון איש ואישה נגד תכניתו הליברלית. "מרוקו נועה בהשפעה מערבית", אמר אחד הנואמים, "הבה נחזור לטוהר ימיו של הנביא מוחמד". אכן, ניתן לקבוע בביטחה על סמך מחקרים שהתפרסמו בעשור האחרון כי חלק ניכר מהערכים המרכזיים והחשובים בתרבות המערב נדחים על-ידי רוב התרבויות הלא-מערביות.

יש מקום לטענה, ובייחוד אם הטוען נמנה עם האסכולה הריאליסטית בהבנת היחסים הבינלאומיים, שהתזה של הנטינגטון אינה מציגה הסבר מספיק לגורמי עימותים בינלאומיים. אולם, קשה להתעלם מכך שרדיקליזציה תרבותית מהווה תשתית נוחה לנביטתם ולגידולם של גורמי סכסוך "ריאליים" יותר. הד"ר מאי ימני, חוקרת במכון המלכותי ליחסים בינלאומיים בלונדון, קובעת בהתייחסותה להתפתחויות פוליטיות בנסיכויות המפרץ הפרסי כי שילוב בין מודרניזציה, כלכלה נחלשת ועלייתן של תנועות איסלמיות קצוניות, עלול לערער את היציבות הפוליטית באזור: "כרגע נראה

שהתנועות האיסלמיות מהוות את האיום הגדול ביותר על המשטרים הקיימים. יש להניח שכוחן יגבר... הצלחתה של קריאת תיגר איסלמית על ממשלות סעודיה או כוויית תביא כמעט בוודאות לחיסול ההשפעה האמריקנית באזור, תעורר תחושה חריפה של אי-אמון בישראל, וייתכן שגם תערער את היציבות הפוליטית באזור".

עמדת ד"ר ימני נתמכת במאמר שנתפרסם ב-Foreign Affairs בינואר/פברואר 2000, תחת הכותרת: "The Shocks of a World of Cheap Oil" מחברי המאמר Amy Myers Jaffe & Robert Manning טוענים כי הבעיה העתידית הקשורה בנפט כמקור אנרגיה איננה מתסור (פרוגנוזה שהם דוחים מכל וכל), אלא דווקא עודף שיביא לירידה במחירי המשאב, מה שעלול לגרום לבעיות כלכליות מיידיות במדינות מפיקות נפט, כגון מדינות המפרץ הפרסי, רוסיה, הרפובליקות הסובייטיות לשעבר, ומדינות מפתח באמ"ט כגון ונצואלה, מכסיקו וקולומביה. מדינות אלה עלולות לפיגל למצב של חוסר יציבות פוליטית ותסיסה חברתית עד כדי מלחמת אזרחים (אין זה תרחיש דמיוני כלל ועיקר, שהרי תעשיות-העל העכשוויות נצרכות לפחות אנרגיית נפט מאשר התעשיות הכבדות. כמו כן מפתחות יצרניות הרכב מכוניות בעלות ניצולת אנרגיה אפקטיבית יותר מאשר כיום. טוויטה והונדה כבר משווקות בארה"ב מודלים של מכוניות הצרכות גלון ל-80 מייל. אלו הם מודלים הידועים בשם hybrid cars כלומר, בעלי מנועים המופעלים בנפט ואנרגיה חשמלית במשותף). אגב, זו דוגמה לכך שדווקא תחזית, המבוססת על הנחת קיומו של שפע, יכולה להוביל למסקנה פסימית, שהרי הקיום האנושי ההיסטורי אינו נכנע לדימויים השכליים הרווחים. לא הגלובליזציה ולא השפע יבטלו את המהות הקונפליקטואלית של היקום והקיום.

הטעמת השונה היא מתופעות היסוד של היחיד והחברה. תהליך היווצרותו של "הכפר הגלובלי" הוא עובדה קיימת רק בהיבטים שטחיים של החברה הכלל עולמית. התבוננות לעומק תגלה את השתרשותה של השונות. תהליך הגלובליזציה ככל הנראה ימשך, אך "הכפר" יישאר. כך הוא טבעה של החברה האנושית, שגם אם יתרחש טשטוש תחומים בהיבטים מרכזיים של שונות בין שתי תרבויות יריבות, יעלו תחתיקה היבטים שוליים של שונות לקדמת זירת הקונפליקט, וחזקה עליהם כי יועצמו על ידי הדינמיקה החברתית שאינה מאפשרת מצב סטטי של אחידות רחבה וכללית. במאמר ב-Washington Quarterly, מלפני כמה שנים, מציין פרופסור יוזף ניי גונוור את התזה של זיגמונד פרויד בדבר "הנרקיסזם של ההבדלים המזעריים". על-פי תזה זו נוטות הבריות להתמקד ב-10% של השונה ביניהן מאשר ב-90% של הדומה. בסכסוכים הבינלאומיים והבין-אתניים מתעצמים הבדלים שוליים אלו ומזינים את הקונפליקט למשך שנים רבות. כך זה היה בסומליה, כך זה היה והווה ברואנדה ובזאיר, וכך זה היה במחוזותיה של יוגוסלביה לשעבר. במקומות אלו חיו קהילות שמדועותן לשוני שביניהן היתה רופפת, אך זו נתעצמה כאשר עלו וגברו חיכוכים ביניהם. הנה, למשל, לפני המלחמה בבוסניה לא הבחינו תושביה עצמם מי קרואטי, מי סרבי ומי מוסלמי, אך משעה שהחלה המלחמה נעשו ההבדלים ניכרים.

בין בלפאסט לירושלים

עיה זו של פיצול השונות כרקע לקונפליקטים בזירה הבינלאומית משתקפת היטב בבלפאסט. המחנות הנצים שם הם בני התרבות המערבית-נוצרית. גם השפה היא אחת, וההבדלים הדתיים שבין הקתולים לפרוטסטנטים בראשית המאה ה-21 אינם כה הרסניים כפי שהיו לפני "שלום ווסטפליה" ב-1648. אמנם, עיקר הקונפליקט בצפון אירלנד נסוב, לפחות בעשרות השנים האחרונות, על חילוקי דעות באשר למעמד הפוליטי של מה שקרוי ששת המחוזות של אלסטר, אולם הבערה של הקונפליקט היא אותה שונות מאולצת שמתקשטת במצעדים ארכאיים של מסדרי-האוראנגי היוניוניסטים מחד-גיסא, ושל "לוחמי" ה-I.R.A. הקתוליים המפגינים גבורה נפשית במעשי טרור. ב-10 לאפריל 1998 הושג "הסכם סטורמונט", הידוע בציבור כ"הסכם יום השישי הטוב". הוא אושר במשאל-עם שנערך באירלנד (על שני חלקיה) ביום 22 למאי אותה השנה. במסגרת הסכם זה הוחלט על מעין אוטונומיה לצפון אירלנד והקמת אספה לאומית שתהא משותפת לפרוטסטנטים ולקתולים. ב-6 בדצמבר 1999 התכנסה האספה הלאומית, אך ב-12 בפברואר השנה היא פוזרה ע"י פיטר מנדלסון, השר הבריטי לענייני צפון אירלנד. היה זה צעד מנע מצד הממשלה הבריטית, לנוכח מה שנראה כסירובו של ה-I.R.A. להתפרק מנשקו באופן מוחלט ובגלוי על פי המתבקש בהסכם הני"ל. להסכם סטורמונט היה תאריך-תפוגה, והוא ה-22 במאי בשנה זו. אם עד אז לא תתפרקנה המחותרות מנשקן צפויה סכנת התלקחות חדשה בין הפרוטסטנטים לקתולים.

בינתיים איבדו הראשונים את סבלנותם וזה התבטא בתוצאות הבחירות שנערכו באביב לראשות מפלגת אלסטר היוניוניסטית שבראשה עומד דיוויד טרימבל, מראשי

הפרוטסטנטים שחתרו ל"הסכם סטורמונט". בבחירות אלה קיבל טרימבל תמיכה של 57% בלבד. מולו התייצב מרטין סמית ממתנגדי ההסכם. וכך, סכסוך דמים בין מאות שנים בין שתי קבוצות בנות ציוויליזציה אחת, שרציפותו נקטעה על-ידי הסכם הזוכה לברכת 70% מהמצביעים באלסטר ו-90% מהמצביעים ברפובליקה האירית, קם ודוחק עצמו שוב אל הזירה הבינלאומית. הוא מסרב לגווע למרות היותו אי-רלוונטי, לכאורה, למאה ה-21.

בלפאסט וירושלים הן קל וחומר. בלפאסט היא הקל וירושלים היא החומר. הקונפליקט בבלפאסט ניזון מהנרקיסזם של ההבדלים המזעריים, ועל אף זאת בערתו גדולה.

הקונפליקט בירושלים, עיר העימותים הנצחית, המכונה בלשון סגי נהור עיר השלום, ניזון מתרכובת ממשית ומסוכנת יותר של הבדלים אתניים-תרבותיים-דתיים ופוליטיים. היכוך עיקש בין שני העמים עלול להביא לפיצוצה של תרכובת זו.

הפרדיגמה בדבר היות הקונפליקט נתון פרמננטי של המציאות הכלל-אנושית אינה מחייבת הגדרת מסקנות אופרטיביות חד משמעיות בתחום הניהול של מדיניות חוץ. הברירות הן מגוונות, תלויות תרבות והקשרים פוליטיים בינלאומיים. אך טוב יעשו קברניטי המדינות במקום שהוא בלפאסט, ועל אחת כמה וכמה במקום שהוא ירושלים, אם יכירו בכך שהסדרים מדיניים אינם ערובה לקץ הסכסוך. לא זו אף זו: הסדרים מדיניים עלולים להוות טיוטת קווי המתאר של ההתפרצות האלימה הבאה. הנחה זו חייבת לעמוד ביסוד גישתם של מנהלי המשא ומתן מטעם ממשלת ישראל עם הערבים.

פרוגנוזה אופטימית מזו היא מצג שווא בעידן זה שבו ההיסטוריה נמצאת בעיצומה ולא באחרית ימיה. ■

בין בלפאסט לירושלים

בעיה זו של פיצול השונות כרקע לקונפליקטים בזירה הבינלאומית משתקפת היטב בבלפאסט. המחנות הנציים שם הם בני התרבות המערבית-נוצרית. גם השפה היא אחת, וההבדלים הדתיים שבין הקתולים לפרוטסטנטים בראשית המאה ה-21 אינם כה הרסניים כפי שהיו לפני "שלום ווסטפליה" ב-1648. אמנם, עיקר הקונפליקט בצפון אירלנד נסוב, לפחות בעשרות השנים האחרונות, על חילוקי דעות באשר למעמד הפוליטי של מה שקרוי ששת המחוזות של אלסטר, אולם הבערה של הקונפליקט היא אותה שונות מאולצת שמתקשטת במצעדים ארכאיים של מסדרי-האוראגני היווניסטיים מתד-גיסא, ושל "לוחמי" ה-I.R.A. הקתוליים המפגינים גבורה נפשעת במעשי טרור. ב-10 לאפריל 1998 הונג "הסכם סטורמונט", הידוע בציבור כ"הסכם יום השישי הטוב". הוא אושר במשאל-עם שנערך באירלנד ועל שני חלקיה) ביום 22 למאי אותה השנה. במסגרת הסכם זה הוחלט על מעין אוטונומיה לצפון אירלנד והקמת אספה לאומית שתהא משותפת לפרוטסטנטים ולקתולים. ב-6 בדצמבר 1999 התכנסה האספה הלאומית, אך ב-12 בפברואר השנה היא פוזרה ע"י פיטר מנדלסון, השר הבריטי לענייני צפון אירלנד. היה זה צעד מנע מצד הממשלה הבריטית, לנוכח מה שנראה כסירובו של ה-I.R.A. להתפרק מנשקו באופן מוחלט ובגלוי על פי המתבקש בהסכם הנייל. להסכם סטורמונט היה תאריך תפוגה, והוא ה-22 במאי בשנה זו. אם עד אז לא תתפרקה המחותרות מנשקן צפויה סכנת התלקחות חדשה בין הפרוטסטנטים לקתולים.

בינתיים איבדו הראשונים את סבלנותם וזה התבטא בתוצאות הבחירות שנערכו באביב לראשות מפלגת אלסטר היווניסטי שבראשה עומד דיוויד טרימבל, מראשי

הפרוטסטנטים שחזרו ל"הסכם סטורמונט". בבחירות אלה קיבל טרימבל תמיכה של 57% בלבד. מולו התייצב מרטין סמית ממתנגדי ההסכם. וכך, סכסוך דמים בין מאות שנים בין שתי קבוצות בנות ציוויליזציה אחת, שרציפותו נקטעה על-ידי הסכם הזוכה לברכת 70% מהמצביעים באלסטר ו-90% מהמצביעים ברפובליקה האירית, קם ודוחק עצמו שוב אל הזירה הבינלאומית. הוא מסרב לגווע למרות היותו אי-רלוונטי, לכאורה, למאה ה-21.

בלפאסט וירושלים הן קל וחומר. בלפאסט היא הקל וירושלים היא החומר. הקונפליקט בבלפאסט ניזון מהנרקסיזם של ההבדלים המזעריים, ועל אף זאת בערתו גדולה.

הקונפליקט בירושלים, עיר העימותים הנצחית, המכונה בלשון סגיי נהור עיק השלום, ניזון מתרכובת ממשית ומסוכנת יותר של הבדלים אתניים-תרבותיים-דתיים ופוליטיים. חיכוך עיקש בין שני העמים עלול להביא לפיצוזה של תרכובת זו.

הפרדיגמה בדבר היות הקונפליקט נתון פרמננטי של המציאות הכלל-אנושית אינה מחייבת הגדרת מסקנות אופרטיביות חד משמעיות בתחום הניהול של מדיניות חוץ. הברירות הן מגוונות, תלויות תרבות והקשרים פוליטיים בינלאומיים. אך טוב יעשו קברניטי המדינות במקום שהוא בלפאסט, ועל אחת כמה וכמה במקום שהוא ירושלים, אם יכירו בכך שהסדרים מדיניים אינם ערובה לקץ הסכסוך. לא זו אף זו: הסדרים מדיניים עלולים להוות טיוטת קווי המתאר של ההתפרצות האלימה הבאה. הנחה זו חייבת לעמוד ביסוד גישתם של מנהלי המשא ומתן מטעם ממשלת ישראל עם הערבים.

פרוגנוזה אופטימית מזו היא מצג שווא בעידן זה שבו ההיסטוריה נמצאת בעיצומה ולא באחרית ימיה. ■